

YU ISSN 0027-8084
UKD 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXI/1—5

**БЕОГРАД
1996**

АЛЕКСАНДАР ЛОМА
(Филозофски факултет, Београд)

ОКАМЕЊЕНА ИМЕНА. ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ ПРЕДСЛОВЕНСКИХ ОСТАКА У ОРОНИМИЈИ ЦРНЕ ГОРЕ

Разматрају се два црногорска оронима, *Осмин* и *Ловћен*. Већ изнете претпоставке о њиховом супстратном пореклу разрађују се и конкретизују указивањем на могућу везу са двама у антици потврђеним топонимима, *Asamon* и *Le-usinum*.

Академик Митар Пешикан је, поред других области науке о језику, дао велики допринос и нашој ономастици. Као ономастичар био је уздржан пред брзоплетим етимолошким спекулацијама и окренут темељном истраживању историјских извора, како српских средњовековних, тако и турских записа словенских имена у чије се ишчитавање — тачније, дешифровање — он разумевао боље од иког другог. Пешиканови ономастички радови као што је „Историјска топонимија Подримља“ или велика студија о зетско-хумско-рашким именима представљају достигнућа од прворазредног значаја за српску науку — не само ону о језику — и остаће за дуго тешко надмашив узор. Пешиканов интерес био је, природно, усредсређен на словенски именски материјал, али је, бавећи се подручјима међујезичких додира и мешања, остварио значајне резултате и у проучавању адстрата, нарочито албанског, што његове налазе чини занимљивим и за балканистику. Пешикану нису били страни ни проблеми топонимског супстрата. Предсловенским остацима у топонимији своје родне Црне Горе позабавио се у једном одличном раду, где, далеко од сваког топономастичког авангуризма, указује на неке мање или више вероватне словенске континуанте имена места забележених на том подручју у античким итинерарима. Нека нас у овој сетној прилици траг тога истраживања поведе у стеновита брда Пешиканова завичаја. „Могућим ономастичким паралелама имена путних станица на римском континенталном путу кроз Црну Гору“ којима се Пешикан бави у тако насловљеном раду (1982) покушаћемо да прибродимо још две.

Реч је о два црногорска оронима, *Осмин* и *Ловћен*. За овај други одавно се верује да потиче из супстрата, док је за онај први такву претпоставку изнео управо Пешикан (1985); међутим, у оба случаја

недостају античке потврде. Наш покушај своди се на разматрање могућности да су претпостављени антички предлошци ова два имена ипак потврђени у изворима римског доба, додуше не непосредно, као ознаке истих земљишних објеката, него као топографски називи у истом делу провинције Далмације. Питање евентуалног именског континуитета треба стога претресати одвојено од чисто језикословног разматрања; оно се може покренути само у вези са радикалним преиспитивањем вредности расположивих извора. То су *Tabula Peutingeriana* из III–IV в. (даље: TP), *Itinerarium Antonini* из приближно истог времена (даље: IA) и анонимни Равенски Козмограф из доба око 700 г. (даље: Rav.). Одмах треба нагласити да се не ради о међусобно независним изворима, већ се сва три у крајњој линији свode на један опис путне мреже Римског царства, који нам није сачуван (уп. Kubitschek у RE 18/1916, 2303; Mayer 1940, 134; 144). Нас овде занима одсек између Нароне-Неретве и Скодре-Скадра (уп. Miller 1916, стр. 468 дд.). По TP, 66 миља иза Нароне, од места Ad Zizio, пут се гранао у две трасе, једну приобалну и другу која је ишла упоредо с њом дубље копно, да би се поново спојиле у Скодри. На тим деоницама римски итинерари наводе низ имена места — путних станица, од којих се само део да поуздано идентификовати на основу других античких извора (литерарних или епиграфских) или данашњих топонима. Међу тим топонимима налазимо — да се послужимо опрезном Пешикановом формулацијом — могуће паралеле нашим двама оронимима.

Осмјин је брдо код Прекорнице над Љуботињем у бившој Ријечкој нахији, између Будве и Скадарског језера (Јовићевић 1911, 407; Пешикан 1985, 8), које се под тим именом помиње у писму Ђурђа Црнојевића из 1494: *на врх Шсмина, сврх Шсмина* (id. 651). Овај ороним нема задовољавајуће словенске етимологије. За њега и оближњи *Осмогрк* Пешикан (1985, 8) примећује да ни у предању ни у рељефу нема основа да им се имена доведу у везу са бројем *осам*, а да су оба имена „врло подударна са познатом индоевропском основом **aktō(n)-* ‘камен’, ако је на овом простору допустив сатемски рефлекс“. На ово питање може се дати потврдан одговор, особито с обзиром на античко име Подгорице забележено као *Birziminium* (*Bersumno*) које се убедљиво изводи из ие. **bhergh-* ‘висок; брег, *горица*’, а на чији је словенски рефлекс *Брзиње* Пешикан први указао (1982, 94 дд.; за проблем рефлектовања ие. палатала у предсловенској топонимији дан. Црне Горе с особитим обзиром на порекло албанског језика уп. Loma 1990/91). Не само да се *Осмјин* сме с Пешиканом узети као вероватан супстратни остатак, него му у античкој топонимији ширег подручја налазимо блиску паралелу. То је име места које бележе TP на приморском путу из Аквилеје за Дирахиј као *Asamo* и Rav. IV 16 као *Asamon*. Судећи по облику код Равењанина, *Asamo* не мора бити локативни аблатив од *Asatum*, како се обично узима (уп. Mayer 1957, 63), већ се да схватити и као номинатив *n*-основе: *Asamo*, *-ōnis*, чије је *-ōn-* преко *-īn-* могло дати сл. *-ин* као у низу других случајева (*Salōna* > *Солѣн*, *Albōna* > *Лабѣн* итд.). Из једног косог падежа наглашеног на дугој пенултими може се извести наш *Осмјин* са својим нагласком и синкопом *a* у средњем слогу, које би пред

акцентом већ у предсловенском изговору било ослабљено, да би се онда у словенском преко полугласа изгубило (док је почетно *ā-* регуларно дало сл. *o-*). Развитак је могао, отприлике, бити следећи: **(ad) Asamōnem* (акуз.) > влат. **Asāmūne* > сл. **(vъ) Osъmyně* — (реинтерпретирано као слов. локатив).

Положај Осмина не слаже се са локацијом Асамона у ТР, по којој се он налазио на обалском огранку пута, 28 миља иза раскрснице *Ad Zizio* а 20 пре Епидаура-Цавтата; и Rav. га, ређајући у обратном смеру градове на далматинској обали, ставља између Цавтата-Дубровника (*Epidaurum id est Ragusium*) и места *Zidion* (IV 16). На основу Јоклове етимологије по којој би се илирски назив места *Asamo(n)* сводио на индоевропско **akmōn-* ‘камен’ (Jokl у Ebert 1926, 40), Мајер идентификује *Asatum* (тако он реконструираше номинатив!) са данашњим Лападом код Дубровника, сматрајући његово средњовековно име *Lapida* (од лат. *lapis*, *-idis* ‘камен’) преводом античког (Mayer 1940, 141). Ако је античко име заиста имало такво значење, које је једно од најчешћих у топонимији, онда се оно морало доста често понављати на ширем простору, отприлике као што у нашим крајевима имамо много *Каменица*, те ништа не би сметало претпоставци да је нашем Осмину кумовао неки други **Asamōn-*, различит од онога који је у римско доба забележен негде око данашњег Дубровника, а чије се име у словенским устима није сачувало. Топонимија Црне Горе пружа и друге мање или више вероватне рефлексе исте предсловенске основе: поред *Осмина* и поменутог *Осмогрка*, брда у ловћенском селу Мајсторима (Пешикан 1985, 4), поменимо још *Осмач*, вис на ивици цетињског Доњег Поља (Ердељановић 1926, 236). Овамо ваља прибројати и хидроним *Osut* у јужној Албанији: он није забележен у античким изворима, али му одговара буг. *Осџм*, име притоке Дунава која се у античко доба звала *Asamus* (Плиније), Ἀσπιος (Приск), Ἀσπια (Симоката) и коју у горњем току карактерише каменито корито, тако да је извођење од ие. речи за ‘камен’ у семантичком погледу вероватно (Георгиев 1977, 32 д., уп. Schramm 1981, 316 д., Loma 1990/91, 289).¹ Ипак, не треба искључити да је локација Асамона у оба до нас доспела извора погрешна и да се ради о античком насељу крај данашњег брда Осмина; ту могућност по-дробније ћемо размотрити ниже, у вези са сличним проблемом око евентуалног античког записа оронима Ловћен.

¹ На ширем српскохрватском подручју срећемо и друга имена на *осм-* која би могла овамо спадати, али се не може искључити ни да су другог порекла. Од материјала датог у РЈА укажимо на орониме *Осмача*, планина у Босни код Бањалуке и *Осмак* брдо у Србији у Црној Реци, премда се може радити о изведеницама од *осам*, уп. реч *осмак* као надимак — одатле *Осмаци* код Тузле и *Осмаково* код Пирота — а и као назив мере, будући да је посуда честа метафора за облик брда или планине. *Османуша*, село код Сплита и *Османац* убао у Кучима могли би бити и од турског ЛИ *Осман*. За земљиште *Осмине* у црногорском приморју М. Могуш узима да се са њега плаћала *осмина* прихода (уп. Лома 1990/94, 271 д.). Слично се можемо питати, да ли је *Осмо Гомила* (тако у регистру и једном у тексту: у *Јодножју Осџо Гомиле*, а други пут са *Осме Гомиле*), име брда над селом Безује у Пиви (Томић 1949, 490), изворно значило „брдо са осам хумки“ или „хрпа камена“.

Име славом овенчаног Ловћена у два маха је привукло пажњу протомајстора српскохрватске топономастике Петра Скока. Оба пута он полази од сазвучности почетног слога *лов-* са стародалиматском реџу *lau* 'камен' (неизвесног порекла) коју помињу два средњевековна писца: Константин Порфиригенит (средина X века) и Поп Дукљанин (XII в.) тумачећи старо име Дубровника *Ra(g)usium*. У првом наврату Скок је на то — само по себи вероватно — запажање надозвао једну сасвим натегнуту етимолошку конструкцију, свдећи *Ловћен* на протоалбанску сложеницу **Lafken*, где би први елеменат било поменуто *lau* у значењу 'литоца', а други алб. *qen* 'пас' (< лат. *canis*); први члан овог сложеног имена био би самостално потврђен код Порфиригенита именом дукљанског кастела *τὸ Λοντόδοκλα* у којем Скок види преписивачком погрешком настао спој два засебна записа *τὸ Λον* и *τὸ Δόκλα*, од којих би други био име града Дукље, а први би ваљало поправити у *Λον* = *Лов(ћен)* (Skok 1928, 327 д., уп. и 213 дд.). Настрану све остале произвољности овог тумачења, предложена поправка немогућа је већ због тога што иза грчког писања **Λον* никако не би могло стајати сл. *Lov-*, већ само *Lu-* (за другачије интерпретације Порфиригенитовог *τὸ Λοντόδοκλα* уп. Mayer 1957, 292 и Лома 1992/93, 122 [са штамп. грешкама]; 1993а, 109). Да је сам Скок доцније увидео сву крхкост ове етимологије, сведочи чињеница да је у *Ловћену* посвећеној одредници свога етимолошког речника и не помиње, а од ње задржава само извођење основе нашег оронима од далматороманске речи *lau* 'камен, литица', очуване у топонимима *Лави* m. pl., како се зову стрме хриди на којима је саграђен Дубровник, *Лаве* f. pl. у Ријечи Дубровачкој. Образовање *Lovtien* < *Lovkien* (sic!) он овде пореди са деминутивом *Laucellae* потврђеним 1171. као земљишни назив у Сплиту (Skok II, 321). Одиста, сплитски топоним пружа добру полазну основу за реконструкцију античког предлошка нашег оронима, јер показује проширење основе *lau-* једним *k* из којег се да извести *ћ* у *Ловћен*, и једино треба овде претпоставити уместо деминутивног образовања на *-ella*, један *n*-суфикс: *Ловћен* < **Lovcēn* < **Laucenti*. Прелаз дифтоншког *ai* у слов. *ov* може се сматрати регуларним, уп. нпр. *Ловренац* < *Laurentius* (подробно о тој супституцији Putanes 1970). За *ц* + кратко *јат* > *ће* уп. у зетско-сјеничким говорима *ћейаница* < *цѣйаница* (Ивић 1956/85, § 156), у Херцеговини *Ћејтољуби* (Дедијер 1909, 115 и др.) < *Цѣтољуби* (потврђено још код Порфиригенита као *Ζετλίβη*, уп. чеш. *Cétoliby* Лома 1993а, 117), у Зети *Ћемовско њоље* < **Цјемовско* од имена реке *Цѣмѣва* (рани XIV в.), такође супстратног порекла (Porović 1958, 306; Ivić 1985). Промена је била спроведена већ у доба првог помена Ловћена, у повељи Ивана Црнојевића Цетињском манастиру из 1485 (Новаковић 1912, 779): *ѡланиноу нашоу баѡиѡиньскоу Ловѡиѡень*. Иначе у овом споменику за *ћ* стоји по правилу *к*: *коукка*, *Осѡиоики* и сл., али има и призр за писање са *ѡ*: *кои ѡе рабѡиѡиѡи црѡкѡѡ*, а слично се и *ђ* пред *е* једном пише са *д* у врањинској повељи Ивана Црнојевића: *Младѡе-ново Гувно* тј. *Млађеново* (Јовићевић 1911, 400). О пуном замаху који је тада имало најновије јтовање у црногорским говорима сведоче

облици *ѡседоче* = *ѡседоче* < *ѡсѣдоче*, *Блелегъ*, *блеше* < *Бѣлѣгъ*, *бѣше* у горе поменутом писму Ђурђа Црнојевића (id. 651). Которанин Марин Бољица почетком XVII в. пише недвосмислено *Lovckien* (RJA). — Да ли се и за овај ороним само по себи вероватно порекло из супстрата може поткрепити препознавањем његовог предсловенског облика у античком запису, како смо то покушали за *Осмин*? И за *Ловћен* се усуђујемо да иступимо са сличном претпоставком, премда је она још неизвеснија од претходне, јер се не суочава само са проблемом локације према извору, већ и са таквом разликом у гласовима која се може превазићи једино поправком предатог облика. Реч је о месту *Leusino* које бележе ТР и ІА на копненом путу који је, паралелно са напред поменутих приморским, водио од раскрснице *ad Zizio* (данашње Моско?) за Скодру (Скадар). Гласовно се овај запис може повезати са *Ловћен* ако се поправи у **Leucino*. Таква емендација не би била сасвим произвољна, јер не само да је бркање С и S иначе честа појава у латинским текстовима, већ и сама ТР пружа за њу сасвим близак пример: на истој деоници *Sinna* стоји уместо *Cinna*, како је овај топоним посведочен у ІА 339, 3 и код Птолемеја II 16.7 (Κίννα), а ваљаност облика са К- потврђује и словенски рефлекс *Цијевна* (в. ниже). Ако дакле појемо од поправљеног облика **Leucino*, између њега и **Lovcēn* > *Лѡвћен* остају две несагласности, јер нити се слов. *o* да директно извести из *e*, нити *ě* из *i*. За први проблем — ако се већ не ради о непрецизности или искварености записа — могло би се позвати на асимилаторно дејство следећег *v*, уп. прасл. *ov* за ие. **eъ* у *novъ* < **neъos*, *synove* < **sineъes* итд. Но пре треба узети да у античком запису *e* предаје једно слабије артикулисано *a*, на шта упућује не само наведена убедљива етимологија која у корену оронима *Ловћен* препознаје далматороманску реч *lau* 'камен', него и чињеница да у најранијој потврди другог предсловенског топонима *Кошор* у непосредној близини Декѡтера (Порфирогенит, средина X в.) стоји *e* према слов. *o* и итал. *a* (*Cattaro*). Уп. и колебање у запису топонима *Leusaba* ІА 269.2, ТР = *Lausaba* Rav. IV 19 (постаја на путу Салона-Сервитиј, која се смешта негде јужно од данашње Бањалуке: Mayer 1957, 208). Треба, дакле, рачунати да су Словени чули дифтонг *ai* и регуларно га супституисали са *ov*. Што се тиче односа *kin* : **cēn* он је исти као у оближњем рефлексу *Цијевна* < **Cēnva* од потврђеног *Kinna*. Најпре се у оба случаја може узети да је између античког записа и словенског преузећа име претрпело вулгарнолатинску промену кратког *i* у *e* (које су Словени супституисали јатом): **Laucinus* > **Laucenus*, *Cinna* > **Cenna*. Алтернативно објашњење гласило би да су Словени ова имена ипак чули са првобитним *i*, али је *cē* била њихова закономерна замена за страно *ki*, будући да се *s* у домаћим речима по правилу не јавља пред *i*, већ пред *ě*. У сваком случају, ран помен хидронима *Цѣмѣва* са *ě* (1316), у доба пре замене „јата“, сили нас да унапред одбацимо — саму по себи могућу — претпоставку да је тек од краја XV в. потврђени облик *Лѡвћен* < **Lovcēn* псеудојекавизам уместо првобитног рефлекса **Lovcin(ъ)* проистеклог

непосредно из **Lāucīnus*.² Историјат имена Κίννα (Ptol. II 16.7), *Cinna* IA 339.3, али на TP погрешно *Sinna*, које је преко влат. *Kenna* дало сл. **Cěny*, *Cěnye*³, одакле се са *нв* > *мв* изводи средњевековни облик *Цѣм(ь)ва* (> алб. *Cet*), а са *нв* > *вн* (уз паретимолошко наслањање на *цијев*) данашњи *Цијевна*, али са кратким јатом и -м- *Ѣемѡвскѡ ѣдѡе*, пружа у свим својим карикама, од поправке *si* у *ci* у античком запису до новог јотовања *сѣ* > *ѣе* једну и географски сасвим блиску паралелу од нас реконструисаном развоју *Leusin(i)um* = *Laucin(i)um* > влат. **Lauceni* > **Lovcěny* > *Ловћен*. Стога се као највероватнији чини развој **Laucinus (mons)* отпр. 'каменито брдо' > влат. **Lauceni*, одатле вер. већ у VII в. сл. **Lovcěny* > пре краја XV в. *Ловћен*.

Није искључено да је облик *Laucinum*, у који поправљамо *Leusin(i)um* и на који у крајњој линији сводимо *Ловћен*, делимично потврђен на једном римском натпису из околине Епидаура, који садржи посвету *Dianae Lauci* (CIL III 8405). Споменик се налазио у селу Окладама код Цавтата, узидан у темељ цркве Блажене Марије Магдалене крај улаза; ту га је видео и прочитао хуманиста Киријак (Cyriacus) из Анконе. Како за *Lauci* нема паралела, Момзен без правог основа предлаже поправку у *Dianae Aug(ustae)*; Мајер реконструираше номинатив *Laux*, али и сам просуђује Киријаково читање као несигурно. Вредело би одвагнути могућност да ова — са друге стране непозната — Дијанина епikleза представља локални придевак изведен из имена (обично оближњег) култног места, какве божанства често носе на римским натписима. Такви придевци су сразмерно дуги, те се на каменним споменицима ради уштеде простора скраћују. У нашем случају, допуна би могла гласити *Dianae Lauci(nae)* или *Lauci(nensi)*. У оба случаја радило би се о месту *Leusin(i)um* = **Laucinum*, а дилема се своди на то да ли је посредни латински придев на -inus, -a, -um (који се у средњем роду могао односити на насеље, а у мушком **Laucinus (mons)* на планину),⁴ или имамо посла с именском основом **Laukino-*, од које је посесив био изведен латинским суфиксом -ensis еквивалентним нашем -ски. *Leusin(i)um*, како га смештају TP и IA,

² Та појава је иначе присутна у топонимији појединих делова Црне Горе, уп. нпр. топоним *Србјеновица* у Кучима (Петровић 1988, 122) поред икавизма *Зейзда*, име брда (Ердељановић 1907, 87; Петровић 1988, 68 има придевски облик *Зейздѡ*, дат. -ѡј), даље *Обида*, полуострво у Скад. јез. (Ердељановић 1926, 202, 204) према хидрониму *Обед* код Загреба, *Обеда* у Срему, 1714, *Обједа* у бос. Посавини (Михајловић 1973, 440 дд.); ороним *Лисинь* на два места: брдо код села Ријечана у оуци Ријеке Црнојевина (Јовићевић 1911, 404 и др.); планина између Бара и Црмнице < **Льсинь* (?). (Вујовић 1969, 83 изводи *Лисинь* од *lysъ* (1969, 83), али сам у екавским Мрковићима доследно бележи облик *Лесинь*: ид. 317–318, више пута.); *Воњиж-до* у Љешанској нахији (Ердељановић 1926, 51) < **Воњѣж-дол* (ту, додуше, не морамо имати прави икавизам, већ промену типа *гъыздо*).

³ За проблем *ѣ*-основе уп. Лома 1994, 18, такође мој рад о старосрпском топониму *Бытъ* предат за штампу у „Ономатолошким прилозима“ XV.

⁴ Иницијални нагласак *Lauceni* > *Ловћен* говорио би против претпоставке лат. образовања на -inus, где је *i* наглашено, но повлачење нагласка на почетни слог појава је која се и иначе запажа у романској топонимији: за источни Јадран в. Loma 1990/91, 297д. (са старијом литературом); за шири ареал уп. Bourciez 1956, §47д.

лежао је близу Цавтата-Епидаура, а ни Ловћен се не диже предалеко оданде. Како се култ богиње лова Дијане по правилу везивао за шуме и планине, не би било ништа необично ако је она у јужном Приморју носила име по најистакнутијој тамошњој планини. За евентуални култ „Дијане Ловћенске“ уп. народно веровање да је Ловћен станиште вила, изражено у песми коју су Будвани певали о Спасову дне на „Вилину гумну“:

*Виша је гора од горе,
Највиша Ловћен њ планина;
У њој је шрње и грабље,
У њој су снјези и мрази
У свака доба годишња;
Вилени у њој сјанови,
Свеђ виле њанце изводе ...*

(Вук I бр. 271). Дијанин култ преточио се на Балкану у култ вила: рефлекс њеног имена у албанском (*zanë*) и румунском (*zîna*) значе „вила“.

Што се тиче положаја места *Leusin(i)o*, оно је по ТР лежало 8 миља иза *Ad Zizio*, а 12 пре станице *Sallunto* од које је даље требало још 17 до Сандерве, а по IА 40 миља иза места *Dallunto* (на ТР *Dillunto*) а 39 пре Андарбе. *Ad Zizio* смешта се у Моско или у Укшиће, а *Leusin(i)um* траже око Требиња, или, прецизније, идентификују са селом Паником код Требиња, где је археолошки установљена римска *villa rustica* (Mayer 1940, 144; Bojanovski 1973, 166). Дакле, и географска идентификација *Leusinum* = Ловћен се, као и *Asamon* = Осмин, општро коси са подацима наших извора. Подсетимо да у оба случаја по два извора сагласно наводе локацију неспојиву са нашом претпоставком. Но ваља подсетити да три извора са којима имамо посла не стоје у међусобно независном односу, него да своје податке дугују једном заједничком, изгубљеном предлошку, тако да један не може потврђивати изворност и ваљаност података у другоме. Наиме, свим трима могу бити заједничке грешке које потичу из основног текста, или из неког доцнијег, такође несачуваног међуступња књижевне предаје. Стога ваља одвагнути претпоставку да данашња имена *Осмин* и *Ловћен* са античким *Asamon* и *Leusinum*/*Lausinium ипак везује однос директног континуитета. Разуме се, могуће је да су нека у касноантичким изворима поменута имена са овог терена током векова ишчезла без трага, али ваља имати на уму и да је трајност земљишних назвања овде била и већа него другде, те се стога, ако већ не налазимо рефлекс античког топонима на месту где га очекујемо, исплати потражити га на ширем подручју, макар такав налаз повлачио за собом исправку традираног текста радикалнију од оних каквима су спремни да из својих разлога прибегну историчари: ризик постоји, али добитак може бити значајан и за науку о језику и за историју. Са друге стране, не треба губити из вида да чак и доказив или бар врло вероватан словенски рефлекс предсловенског

имена пружа само приближну оријентацију за положај места које је оно у антици означавало: у немирна времена досељења Словена и током степене стабилизације њихових односа са староседеоцима де-нотат старих топонима често је бивао померен или сужен. Стога извесно несагласје топономастичких налаза са локацијама датим у античким изворима или претпостављеним на основу археолошке евиденције не мора нужно говорити против ваљаности језичке идентификације или поузданости извора (уп. Loma 1993b, 219).

Да се вратимо нашим изворима: ТР, која је сразмерно најде-таљнија, показује управо на деоницама које нас занимају очите и гру-бе омашке. На приобалној деоници Улцињ (Vicinium) је унет одмах после Рисна испред, уместо иза, Будве, а на копненој два пута се на размаку од 34 миље понавља иста станица Sallunto. Таква погрешна лоцирања успутних места и удвајања њихових имена могу се обја-снити претпоставком да је несачувани основни извор поред главних путних праваца бележио неке прикључке и алтернативне трасе које су доцнији експерттори као такве занемарили, али су из нехата по-једине деонице и станице са тих споредних путева унели на главне саобраћајнице. Симетричан положај места Asamo и Leusino на ТР — оба су унета одмах иза раскрснице Ad Zizio, прво на приобалној, друго на копненој траси пута — могао би у том погледу бити инди-кативан. Нити је Ловћен лежао на копненом путу, нити Осмин на приобалном, али постоје индикације да су туда већ у римско доба про-лазили одвојци, поред Ловћена копненог, а поред Осмина приобалног пута. Установљени су трагови римског пута од места Ријечани (античка Salthua) између Требиња и Никшића на југ који се дају про-следити до Грахова: претпоставља се да је тај пут даље водио за Рисан и Котор (Sergejevski 1962, 88 д., уп. и Гарашанин 1967, 173, 177 д.), а одатле се једним краком могао продужавати преко данашњег Цетиња ка Подгорици-Бирзиминију, где се спајао са глав-ним путем: Leusinium-Laucinum лежао би на том краку, под Ловћеном (тај пут постојао је у средњем веку: в. Шкриванић 1974, 61 дд.). Близу Осмина могао је пролазити неки преки пут од Будве ка Ска-дарском језеру и Зети. Упркос недостатку података, може се као до-ста вероватно узети да је таква пречица постојала већ у римско доба (уп. Гарашанин 1967, 178).⁵

Претходна размишљања не треба ипак схватити као безрезервно залагање за радикалну поправку до нас доспелих података о римској путној мрежи у овом делу Далмације. Како смо то горе већ нагласи-ли, можда је *Asamo(n)* само језичка паралела орониму *Осмин*, а не и његов антички топографски предложак, док *Leusin(i)um* за *Ловћен* не мора бити ни толико. Додуше, горе предложено довођење Дијанине епиклезе на натпису из околине Епидаура-Цавтата *Leuci-* (-на или *-nensis*) са *Leusinum* говорило би у прилог наше поправке овог топо-нима, али, бар на први поглед, и против његовог премештања са ло-кације на коју га стављају антички извори у поткриље Ловћена. Но

⁵ Иначе није јасно како је приобални пут ишао даље од Будве ка Улцињу и Скадру (id. 177).

Ловћен је, геоморфолошки гледано, само југоисточни врх непрекинутог планинског ланца који се пружа у залеђу Боке Которске, досежући свој врхунац на северозападу са Орјеном. Сасвим се могућа чини претпоставка да је цео тај венац у античко доба носио једно име, које се могло пренети на било које место смештено у његовом подножју на великом луку од Конавала до Будванског залива, па је и локални придевак у околини Епидаура-Цавтата могао бити изведен од тог макрооронима, чије се значење доцније сузило на супротни крај масива, док је у оном ближем Цавтату потиснуто називом *Орјен*, који се јавља сасвим позно.

На овом месту не могу а да се не осврнем на усмену сугестију академика Павла Ивића да би се у имену *Орјен* могло чувати античко Ἀρίων. Њега помиње само Псеудо-Скилак, како се означава непознати аутор географског списка који традиција приписује грчком морепловцу из доба Дарија I (521–486) Скилаку (Skylax) из Каријанде, а у којем савремена наука види компилацију, насталу у до нас доспелом облику највероватније средином IV в. пре н.е., но и доцније допуњавану и проширивану (уп. Suić 1955, стр.122 д.). У тексту Псеудо-Скилакова Перипла Арион је река која се улива у Јадранско море између ушћа Нарона-Неретве и града Бутое-Будве. Тај део текста доста је искварен, али се да реституисати на начин који оправдава аутентичност предатог облика имена и његову такву локацију, чинећи излишним поправке које предлаже Суић оп. cit.. У доцнијим изворима овај хидроним се не јавља, осим што постоји мишљење да би с њим било у вези име племена *Arinistae* (v.l. *Armistae*) у Наронитанском конвенту које наводи Плиније Старији N.H. III 143 (Mayer 1957, 59). Фонетски се *Орјен* лепо да извести из *Ariōn*-, а и са географске стране ова идентификација није неприхватљива, јер се Орјен диже са северозапада над Боком Которском, заливом који се иначе у античко доба звао Рисанским (Ῥιζονικός κόλπος Страбон VII 5.3; Птоlemeј II 16.3), а који је од морепловаца могао бити узет за ушће реке. У старим географским описима далеких крајева заснованим само на површним знањима путника и морепловаца честа је појава да се поједина имена која служе као оријентир преносе са једног географског објекта на други, па има и примера за пренос са планине на реку: тако Херодот IV 49 Карпате и Алпе наводи као реке Κόρπις и Ἄλπις. Невоља је, међутим, што за *Орјен* не располажемо никаквим старијим записима; RJA даје само савремене помене,⁶ означавајући порекло имена као тамно, а моје властито трагање по историјским изворима где би се очекивало да овај ороним може бити забележен (старосрпским споменицима; објављеним списима Дубровачког и Которског архива) није дало резултата. Тако пред тезом о континуитету зјапи временски јаз од око 2350 година од античког помена имена до данас, и, што је још горе, остаје отворено питање изворног словенског облика. Од формално и географски блиских паралела могу се навести *Оринац*,

⁶ Тамо је услед површног ексерптирања различитих извора иста планина наведена као три различите, једна у Црној Гори, друга у Далмацији код Котора, трећа у Херцеговини: наиме, Орјен се диже на тремеји ових трију области.

име планине у народној песми из Богишићеве збирке (стр. 314), и *Орје*, брдо у Пољицима (RJA s.vv.); оба ова имена језичко осећање у наведеним примерима везује са *ориџи се*. Почетни стихови Богишићеве песме гласе:

Али грми ал' се земља ѿресе
ал' удара море у мраморје,
ал' се ори Оринац ѿланина?

А пољичко брдо извор (*Zbornik za narodni život* 8, 191) описује овако: „Орје, окомито ори се камење, орјавина, ка лумбарде да пуцају“. Са семантичке тачке гледишта, то не мора бити пука народна етимологија, јер би значење ‘осулина’ свакако добро пристајало го-летним брдима и планинама у нашем Приморју. Творбено би *Орјен* могао бити пасивни партицип, али од *ориџи се* тај облик би гласио (*раз*)*орен*, док би поређење са *Оринац* имплицирало ђ у другом слогу: *Орѣнъ (за тај тип оронима уп. Лома 1982). Сме ли се на основу ова два оронима поред прасл. *oriti (стсл. *ориџи*, *орѣ*, бут. *орја*, чеш. *obořiti*, пол. *oborzyć*) и *oraiŋi (рус. *ораѣ* ‘викати’) претпоставити и интранзитив **orēti? Са друге стране, *Орје* би могло бити и *Орље, средњи род придева *орљи* ‘орловски’ који није редак у топонимији (RJA има *Орље* као име села у Далмацији, поред два примера из Босне; за развој *љ > ј* уп. *Орја Лука < Орља Лука* код Даниловграда), па се ни за *Орјен* у недостатку старих помена не би могла искључити могућност свођења на зооним *оръљъ* ‘орао’. Изворно је име могло гласити *Орлин (*врх*) ‘орловски врх’ и означавати не целу планину, већ само њен највиши врх који се данас такође зове *Орјен*, а још и *Зубачки Кабао* (Ђурић-Козић 1903, 1111). Придев *орлин* ‘aquilinus’ RJA има само из Стулића и оцењује га као непоуздан. У Стулићеву речнику то би заиста могао бити русизам, према *орлиный*, али у нашој топонимији реликтно се чувају бројна придевска образовања на -ин од зоонима (подробније у мом раду предатом за „Ономатолошке прилоге“ XIII), а не много далеко од Орјена налазимо један такав топоним изведен управо од *оръљъ*: *Орлина*, село јз. од Никшића, поменуто први пут у турском попису 1455. (Шкриванић 1959) < **Or̥ylina* (*vъsъ*). *Орјен* се да извести из *Орлин преко псеудојекавског облика *Орљен.⁷ Но све су ово нагађања, и питање порекла овог оронима остаје отворено у недостатку помена старијих од стотинак година.

⁷ Говорећи овде о *Орјен*, а мало више и о *Ловћен* као о евентуалним псеудојекавизмима типа *Србјеновица* треба да имамо у виду да се у сва три случаја ради о позицији *и* пред *н*. Не располажемо подацима на основу којих бих смео говорити од позиционо условљеном прелазу *ин > њн* упоредивом са *ип > ѣр* (уп. Ивић 1956/85, § 144) у источнохерцеговачким говорима, али у топонимији Србије може се наћи доста примера са *ин > ен*: *Каленић*, *Баћенац*, *Челењача*, *Драгенице* и др. За суд о старини и распрострањености ове појаве чини се од важности српски облик средњегрчког имена Κοιμνίνος, (читај: *Комнинос*) преузетог, с обзиром на историјске околности (име византијске династије), не пре XII века. Сви његови сх. облици (*Комнен*, *Комњен*, *Комљен*, *Комлин* итд.) своде се на *Комњн, потврђено већ код Св. Саве у житију Св. Симеона у граfiји *Комњнънъ* (уп. RJA и Skok II s.v. *Komnen*).

ЛИТЕРАТУРА

- Bojanovski 1973: I. Bojanovski, Rimska cesta Narona-Leusinium kao primjer saobraćajnog kontinuiteta, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 8, Sarajevo, стр. 137–187.
- Bourciez 1956: É. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*. Quatrième édition, révisée par l'auteur et par les soins de J. Bourciez, Paris.
- Вујовић 1969: Л. Вујовић, Мрковићки дијалекат, *Српски дијалектолошки зборник* XVIII, Београд, стр. 73–399.
- Дедијер 1909: Ј. Дедијер, *Херцеговина*, СЕЗБ XII, Нас. 6, Београд.
- Ђурић-Козић 1903: О. Ђурић-Козић, *Шума, Површ и Зупци у Херцеговини*, СЕЗБ V, Нас. 2, Београд.
- Ebert 1926: *Reallexikon der Vorgeschichte*, herausgegeben von M. Ebert, Bd. VI, Berlin.
- Ердељановић 1907: Ј. Ердељановић, *Кучи*, СЕЗБ VIII, Нас. 4, Београд.
- Ердељановић 1926: Ј. Ердељановић, *Сјара Црна Гора*, СЕЗБ XXXIX, Нас. 24, репринт Београд 1978.
- Гарашанин 1967: М. Гарашанин, Црна Гора у доба Римског царства, у: *Историја Црне Горе I*, Титоград.
- Георгиев 1977: Вл. Георгиев, *Тракийте и тилхнийт език*, София.
- Ивић 1956/85: П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и иштокавско наречје*, Београд 1956, Нови Сад 1985.
- Ivić 1985: P. Ivić, Čemovsko polje and Cijevna, *International Journal of Slavc Linguistics and Poetics* XXXI–XXXII, стр. 211–213.
- Јовићевић 1911: А. Јовићевић, *Ријечка нахија*, СЕЗБ XV, Нас. 7, Београд.
- Лома 1982: А. Лома, Именски пар Маљен : Повлен, Ономастолошки прилози III, стр. 155–168.
- Лома 1990/91: А. Лома, Sloveni i Albanci do XII veka u svetlu toponomastike, *Стиновнијийево словенског йоријекла у Албанији* (Зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Цетинју 21, 22. и 23. јуна 1990), Титоград 1991, стр. 279–327.
- Лома 1990/94: А. Лома, Дискусија у зборнику Осме југословенске ономастичке конференције и другог лингвистичког скупа „Бошко-вићеви дани“, одржаних у Титограду и Даниловграду 19–21. априла 1990, Подгорица 1994, стр. 269–272.
- Лома 1992/93: А. Лома, Језичка прошлост југоисточне Србије у светлу топономастике, у: *Говори йризренско-йилочке области и суседних дијалеката*. Зборник реферата са научног скупа (Нишка Бања 17–20. 6. 1992), Ниш 1993 [1995], стр. 107–136.
- Лома 1993а: А. Лома, Неки славистички аспекти српске етногенезе, *Зборник Мајинце српске за славистику* 43, стр. 107–126.
- Лома 1993б: А. Лома, Neue Substratnamen aus Dacia Mediterranea, *Linguistique balkanique* XXXVI 3, стр. 219–240.
- Лома 1994: А. Лома, Осамнаест векова у три слова: топоним Ниш као живи споменик прошлости, у: Н. Богдановић (прир.), *У светлу царских градова*, Ниш, стр. 7–26.
- Mayer 1940: А. Mayer, Doprinosi poznavanju rimskih cesti u Dalmaciji, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LI/1930–34, Split 1940, стр. 125–150.
- Mayer 1957: А. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier* I, Wien.
- Miller 1916: C. Miller, *Itineraria Romana. Römische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana*, Stuttgart.
- Михаиловић 1973: В. Михаиловић, Порекло имена наших манастира (Бездин, Обода), *Јужнословенски филолог* XXX 1–2, стр. 440–443.
- Новаковић 1912: Ст. Новаковић, *Законски сјоменици српских држава средњег века*, Београд.

- Pešikan 1982: M. Pešikan, Moguće onomastičke paralele imena putnih stanica na rimskom kontinentalnom putu kroz Crnu Goru, *Onomastica Jugoslavica* 9, стр. 91–98.
- Пешикан 1985: М. Пешикан, Имена из ловњенског села Мајстора, *Ономајтолошки прилози* VI, стр. 1–20.
- Петровић 1988: Др. Петровић, Топонимија Куча, *Ономајтолошки прилози* IX, стр. 1–163.
- Поповић 1958: I. Popović, Slaven und Albaner in Albanien und Montenegro, *Zeitschrift für slavische Philologie* XXVI, стр. 301–324.
- Putanec 1970: V. Putanec, Refleksi aloglotskog diftonga *au* u hrvatskosrpskom jeziku, *Filologija* 6, 155–164.
- RJA: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb 1880–1967.
- CE36 ... Нас.: Српски етнографски зборник — Насеља српских земаља, Београд.
- Sergejevski 1962: D. Sergejevski, Rimska cesta od Epidauruma do Anderbe, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, nova serija XVII, 73–109.
- Skok 1928: P. Skok, Ortsnamenstudien zu De administrando imperio des K. Const. Porphyrogenet., *Zeitschrift für Ortsnamenforschung* 4, стр. 213–243.
- Skok 1972: P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* II, Zagreb.
- Suić 1955: M. Suić, Istočna jadranska obala u Pseudo Skilakovu Periplu, *Rad JAZU* 306, стр. 121–187.
- Schramm 1981: G. Schramm, *Eroberer und Eingesessene. Geographische Lehnnamen als Zeugen der Geschichte Südosteuropas im ersten Jahrtausend n. Chr.*, Stuttgart.
- Томић 1949: Св. Томић, *Пива и Пивљани*, CE36 LIX, Нас. 31, Београд.
- CIL: *Corpus inscriptionum latinarum*, ed. Th. Mommsen, Berlin.
- Шкриванић 1959: Г. Шкриванић, *Именик географских назива средњовековне Земље*, Титоград.
- Шкриванић 1974: Г. Шкриванић, *Пушчеви у средњовековној Србији*, Београд.

Summary

Aleksandar Loma

PETRIFIED NAMES. A CONTRIBUTION TO THE RESEARCH OF PRE-SLAVIC RELICS IN THE ORONYMY OF MONTENEGRO

The paper deals with two names, both already suspected of having a Pre-Slavic origin: *Osmín* and *Lovćen*. Late Mitar Pešikan inclined to derive the former from Indo-European basis **akmon-* 'stone', while the latter was supposed by Petar Skok to go back to Old-Dalmatian word *lau* 'rock'. Here an attempt is made to clarify their morphologic structures and phonetic history. Also the possibility is considered to relate the two oronyms, in spite of geographic difficulties, with two ancient place-names of the region, *Asamon* and *Leusinum* (conjecturally: **Leucinum*).